

Biodiversiteitsfonds: Friese burgers voor Friese boeren

Een globale kostenberekening

Carin Rougoor, Roy Gommer, Wim Dijkman en
Adriaan Guldemond

Biodiversiteitsfonds: Friese burgers voor Friese boeren

Een globale kostenberekening

Abstract: Een verkenning van de mogelijkheden voor een Fries biodiversiteitsfonds voor het agrarisch gebied op basis van een opslag op de verkoop van zuivelproducten in Friesland.

Auteurs: Carin Rougoor, Roy Gommer, Wim Dijkman, Adriaan Guldemon
Publicatienr.: CLM-1008

© CLM, augustus 2019

CLM Onderzoek en Advies

Postbus:

Postbus 62
4100 AB Culemborg

Bezoekadres:

Gutenbergweg 1
4104 BA Culemborg

T 0345 470 700

F 0345 470 799

www.clm.nl

Inhoud

1 Inleiding	3
2 Eisen aan een weidevogelgebied	4
2.1 Kenmerken van een weidevogelgebied	4
2.2 Voorgesteld weidevogelbeheer volgens ANLb-2016	5
3 Kostenoverzicht	7
3.1 Cultuurtechnische aanpassingen	7
3.1.1 Vrijwillige kavelruil	7
3.1.2 Kosten waterpeilverhoging	8
3.1.3 Natuurvriendelijke oevers	8
3.2 Beheerkosten	9
3.3 Voorkómen van predatie	10
4 Inkomsten voor het biodiversiteitsfonds	11
4.1 Aannames	11
4.2 Totaal beschikbaar budget	13
5 Samenvattende conclusie	14
5.1 Mogelijkheden voor een fonds	14
5.2 Nevenaspecten	15
5.2.1 Samenwerking met andere partijen	15
5.2.2 Link met klimaatbeleid	15
5.2.3 Link met het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid	15
5.3 Aandachtspunten voor vervolg	16
Bijlagen	17
Bijlage 1: Bronnen	18
Bijlage 2: Criteria weidevogellabels	19

1

Inleiding

Burgemeester Ferd Crone van Leeuwarden heeft het plan opgevat om een biodiversiteitsfonds in de provincie Fryslân op te richten dat wordt gevuld door zuivelconsumenten in de provincie en wordt besteed aan investeringen ter realisatie van biodiverse weidevogelgebieden met mozaïekbeheer. CLM is gevraagd een eerste, ruwe verkenning van de financiële mogelijkheden voor zo'n fonds uit te werken.

Goed weidevogelbeheer vereist onder meer cultuurtechnische en beheeraanpassingen in de weidegebieden van Fryslân. De provincie heeft gekozen voor een concentratie van middelen en inspanningen in die gebieden waar de condities voor weidevogels het meest gunstig zijn. In deze weidevogelkerngebieden werken beheerders en vrijwilligers gezamenlijk aan optimale inrichting, beheer en bescherming van weidevogels (Provincie Fryslân, 2014). Deze kerngebieden bestaan voor het grootste deel uit agrarisch gebied, uit natuurgebied of combinaties daarvan. De totale oppervlakte van deze gebieden is 40.000 hectare.

De volgende vragen worden in dit rapport op hoofdlijnen beantwoord:

1. Hoe ziet een optimaal weidevogelgebied en weidevogelbeheer eruit?
2. Welke aanpassingen vereist dit t.o.v. de huidige situatie?
3. Welke (eenmalige) investeringskosten vergt dit?¹
4. Wat is de mogelijke opbrengst van een systeem van opslag op de verkoop van zuivelproducten in Fryslân (op basis van vrijwilligheid) en hoeveel hectare mozaïekbeheer is daarmee te realiseren?

¹ Er zijn ook jaarlijkse beheerskosten. We gaan er voorsnog van uit dat die worden gefinancierd uit andere budgetten, zoals agrarisch natuurbeheer en GLB. Aandachtspunt hierbij is dat op dit moment binnen het agrarisch weidevogelbeheer geen eisen worden gesteld aan extensivering (lagere bemesting).

2

Eisen aan een weidevogelgebied

2.1

Kenmerken van een weidevogelgebied

Het open Nederlandse (agrarische) landschap is van oudsher bijzonder geschikt voor weidevogels en Nederland heeft dan ook een grote internationale verantwoordelijkheid voor soorten als bijvoorbeeld de grutto. De kwaliteit van onze (grasland)gebieden voor foerageren en broeden van weidevogels is sterk achteruitgegaan en als gevolg nemen de populaties van verschillende weidevogels sterk af. Dit is met name het gevolg van de intensivering van de landbouw, waarbij een hogere en andere bemesting (drijfmest) is toegepast en percelen een betere en vroegere drooglegging (van natuurlijk peil naar landbouwpeil) kregen voor grasgroei. De diversiteit aan kruiden neemt daarmee af. Door deze veranderingen in de landbouw (type en hoeveelheid bemesting en verdwijnen van bloeiende kruiden) nemen ook de populaties van verschillende insecten af. Hierdoor is er voor de pullen onvoldoende voedsel aanwezig. Daarnaast zorgt het steeds vroeger en frequenter maaien ervoor dat nesten en kuikens worden uitgemaaid. Ook het grootschalig en gelijktijdig maaien van met name de eerste snede heeft een negatief effect op de kuikenoverleving. Ook wordt het leefgebied steeds kleiner door de verdere verstedelijking. Gezien onze internationale verantwoordelijkheid voor verschillende soorten weidevogels en de sterke afname in de afgelopen jaren is beheer ten behoeve van deze soorten van groot belang. Daarbij is het belangrijk om te weten waar een goed weidevogelhabitat aan moet voldoen. Hieronder zullen we een kwalitatieve beschrijving maken van de leefgebieden die bij uitstek geschikt zijn voor weidevogels zoals beschreven in het ANLb-2016 (Melman et al., 2014). In het ANLb-2016 worden de verschillende agrarische leefgebiedtypen beschreven. Voor weidevogels als de grutto, tureluur en Kievit zijn met name het open grasland en de natte dooradering van groot belang.

Open grasland

Het leefgebied open grasland kenmerkt zich door zijn openheid met overwegend grasland. Hiervan bestaat een substantieel deel uit kruidenrijk en vochtig grasland (ANLb-2016). Dit zijn veelal de extensief beheerde gras- en hooilanden. Naast het kruidenrijke grasland zijn fijnmazige netwerken van watergangen aanwezig (sloten, vaarten etc.). Op verschillende plaatsen, met name rondom de erven, kan opgaande begroeiing aanwezig zijn, maar verder is het gebied zo open mogelijk, dus zonder opgaande begroeiing. Een aantal soorten, zoals bijvoorbeeld de grutto en veldleuwerik, mijden deze begroeiing en zoeken de meest open gebieden op.

Natte dooradering

Het leefgebied natte dooradering kenmerkt zich door tal van natte landschapselementen. Dit kunnen zowel permanente als tijdelijke landschapselementen zijn. Landschapselementen die hieronder vallen zijn bijvoorbeeld sloten, poelen, greppels en plas/dras. Een aantal van deze

elementen zijn in combinatie met elementen uit het open grasland zeer bevorderlijk voor een aantal soorten weidevogels. Zo gedijt de tureluur goed bij het voorkomen van de combinatie water – plasdras – droge oever – grasland. Deze natte elementen hebben met name een positieve invloed op de voedselbeschikbaarheid voor zowel de adulte vogels als de jongen.

Weidevogelhabitat

Goede weidevogelgebieden voor o.a. de grutto, Kievit en tureluur kenmerken zich door een open karakter. Er moet voldoende afstand zijn tot versturende elementen als bijvoorbeeld wegen, opgaande begroeiing, bebouwing en verlichting. Hiervoor is volgens het ANLb-2016 een aaneengesloten oppervlakte van minimaal 250 ha nodig. Inclusief bufferzone betekent dit een totale gebiedsgrootte van 400 ha. Het optimale broedbiotoop wordt dan ook beschreven als een open landschap met minimaal 400 m (liefst 600 m) zichtafstand. Daarnaast bevat de ideale vegetatie een grote variëteit aan planten met een gevarieerde structuur. Dit zijn bij uitstek extensief beheerde gras- en hooilanden. Hierin zijn voldoende kruiden en bloemen aanwezig. Soorten die hierin voorkomen zijn o.a. echte koekoeksbloem, ratelaar, reukgras, scherpe boterbloem, rood zwenkgras, beemdlangbloem, smalle weegbree, zwarte zegge, hazenzegge en rode klaver (ANLb, 2016). Verder is een mozaïek van verschillende hoogtes, dichtheden en typen grasland gewenst, zodat er voldoende 'kuikenland' is in de jongen fase. De kuikens vinden hier schuilgelegenheid en voedsel. Het ideale kuikenland is meestal laagproductief en minder bemest. Ook is het belangrijk dat het voldoende nat is, zodat er voldoende foerageerhabitat aanwezig is (bijvoorbeeld plas-dras).

2.2

Voorgesteld weidevogelbeheer volgens ANLb-2016

Voor goed weidevogelbeheer met een goede kans op succes zijn binnen het ANLb-2016 enkele criteria en doelen opgenomen voor gebieden met open grasland. We zullen deze doelen en criteria met name toespitsen op de grutto. De andere soorten liften veelal mee op onderstaande maatregelen. Voor meer detail zie ANLb-2016.

- Aanwezigheid van doelsoorten (komen de relevante soorten voor).
- Een gebied van voldoende omvang, openheid en connectiviteit.
 - Instapeis: Minimaal 100 ha samenhangend beheerde oppervlakte open weidevogelgebied aanwezig.
 - Streefdoel: Minimaal 250 ha samenhangend beheerde oppervlakte open weidevogelgebied aanwezig.
- Voldoende openheid en rust (afstand tot bosjes/singels/bosopslag, wegen en bebouwing).
 - Openheid en rust zijn van groot belang bij kwalitatief hoogwaardige weidevogelgebieden. Voor minimale afstanden tot storingsbronnen zie ANLb-2016.
- Voldoende natte situaties en geschikte drooglegging.
 - Instapeis: 20% van oppervlakte agrarisch natuurbeheer is een voor weidevogels geschikte drooglegging (bijv. 20-25 cm onder het maaiveld op veen). Daarnaast is er minimaal 0,5 ha plas-dras aanwezig per 100 ha gedurende het broedseizoen (15 februari – 15 juni).
 - Streefdoel: Bovenstaande plus in de resterende 80% van de oppervlakte agrarisch natuurbeheer een slootpeil van 25-35 cm onder het maaiveld op veen. Voor andere grondsoorten zie ANLb-2016. Daarnaast minimaal 1 ha plas-dras aanwezig per 100 ha.
- Oppervlakte structuur- en kruidenrijk kuikenland.
 - Instapeis: Minimaal 20 ha per 100 ha beheerd gebied bestaat uit kruidenrijk kuikenland. Er is ten minste 1,4 ha kuikenland per grutto-broedpaar aanwezig. Hiervan is minimaal 50% kruidenrijk.
 - Streefdoel is 1,4 ha kuikenland per grutto-broedpaar. Hiervan is 100% kruidenrijk.
- Rustperiode tijdens broedseizoen en uitgestelde maaidatum.

- Instapeis: Tijdens de broedperiode wordt op 20% van het areaal een rustperiode gehanteerd (1 april – 15 juni), waarbij pas gemaaid wordt als de jongen vliegvlug zijn.
- Streefdoel: Rustperiode, eventueel met extensieve beweiding, tussen 1 april en 15 juli.
- Natuurvriendelijke oevers.
 - Streefdoel: Per 100 ha bevindt zich langs minimaal 15% van de slootlengte natuurvriendelijke oevers. De oevers dienen met elkaar in verbinding te staan.
- Beperkte bemesting.
 - Streefdoel: Op 20% van de oppervlakte maximaal 100 kg stikstof per ha per jaar uit vaste (ruige) mest op maaidatum land. Op recent intensief gebruikt land is de richtlijn slechts 6 ton vaste (ruige) mest per ha per 3 jaar.
- Nestbescherming.
 - Streefdoel: Nestbescherming in dat deel van het gebied waarvoor geen pakketten met rustperiode zijn afgesloten en indien noodzakelijk ook elders.
- Beheerregie.
 - Richtlijn: De beheer regisseur coördineert het realiseren van alle beheersmaatregelen voor weidevogels. Deze zorgt ervoor dat de juiste maatregelen op de voor weidevogels beste locaties worden ingezet en kan last-minute-beheer inzetten om het broedsucces te verhogen.

3

Kostenoverzicht

In hoofdstuk 2 is besproken welke aanpassingen noodzakelijk zijn. In dit hoofdstuk werken we verder uit welke kosten deze benodigde aanpassingen met zich meebrengen. Deels zijn dit eenmalige kosten (dit betreft cultuurtechnische aanpassingen), deels terugkerende beheerskosten. In dit kostenoverzicht berekenen we de kosten per 100 hectare, omdat dit binnen het ANLb gezien wordt als instapeis, het minimumvereiste oppervlakte voor goed weidevogelbeheer.

3.1 Cultuurtechnische aanpassingen

3.1.1

Vrijwillige kavelruil

Om een gebied te krijgen waarbinnen sprake is van een optimale inrichting voor weidevogels, is het noodzakelijk dat de betrokken grondgebruikers (veelal melkveehouders) medewerking verlenen en hun bedrijfsvoering hierop aanpassen. Dat zullen niet alle melkveehouders kunnen en/of willen. Om toch een aaneengesloten gebied te krijgen, is kavelruil een mogelijkheid. Hoeveel kavelruil nodig en mogelijk is om minimaal 100 hectare te realiseren, is onderwerp van verdere verkenning. De bereidwilligheid van veehouders om mee te doen aan weidevogelbeheer is afhankelijk van de intrinsieke motivatie van de veehouder, maar ook bijvoorbeeld van de hoogte van en zekerheid op een vergoeding voor aangepast beheer. Bij de start van het programma, kan dit een selectie criterium zijn. Er kan dan mogelijk een gebied worden geselecteerd waarbinnen alle veehouders mee willen werken. Als het totaal te realiseren oppervlak met optimaal weidevogelbeheer toeneemt, zal het lastiger worden aaneengesloten gebieden te vinden waarbinnen alle veehouders mee willen werken. Kavelruil is dan gewenst.

We doen de aanname dat maximaal 30 hectare kavelruil nodig zal zijn om een aangesloten blok van 100 hectare te realiseren (dus 30%). De kosten van vrijwillige kavelruil bestaan met name uit proceskosten en vervolgens enige herinrichtingskosten. De behoefte en mogelijkheden moeten worden geïnventariseerd. De kosten van vrijwillige kavelruil komen in principe voor rekening van de inbrengers en verkrijgers van grond. Grond die van eigenaar wisselt binnen de kavelruil, is vrij van overdrachtsbelasting (boerenkavelruil.nl). De kosten voor de veehouders voor vrijwillige kavelruil worden geschat op (eenmalig) 350 tot 500 euro per hectare².

² Bron: <https://www.boerderij.nl/Home/Nieuws/2018/2/Nieuwe-impuls-voor-vrijwillige-kavelruil-252220E/>

Op basis van deze aannames schatten we de kosten van vrijwillige kavelruil voor het realiseren van 100 hectare weidevogelgebied op 30 hectare x € 500,- = € 15.000,-

3.1.2

Kosten waterpeilverhoging

Goed weidevogelbeheer in de Friese veenweiden vereist verhoging van de grondwaterstand. Op veengrond heeft het projectgebied bij voorkeur een drooglegging van bijvoorbeeld 40 tot 50 cm onder het maaiveld. Daarnaast is minimaal een hectare plas-dras aanwezig per 100 hectare.

De investeringskosten van waterpeilverhoging voor de veehouder bestaan uit de noodzaak voor melkveehouders om cultuurtechnische aanpassingen door te voeren, zoals de aanleg van onderwaterdrainage, zodat gangbare bedrijfsvoering mogelijk blijft.

De consequenties van verhoging van het slootwaterpeil voor het agrarisch gebruik zijn groot als wordt overgestapt van een optimale naar een suboptimale agrarische drooglegging. Om de drooglegging aan te kunnen passen is het noodzakelijk om de bestemming van gronden te veranderen dan wel om een 'kwalitatieve verplichting op te leggen'. Beiden hebben consequenties voor de waarde van de grond. Die waarde komt, afhankelijk van de uiteindelijke drooglegging, ergens tussen de agrarische waarde en de natuurwaarde van gronden, te liggen (natuurwaarde kan – afhankelijk van het beheertype – teruglopen tot 15% van de agrarische waarde). Vernatting door opzetten van het slootpeil heeft uiteenlopende (grote) consequenties voor het landgebruik, cultuurlandschap, natuurbeheer (o.a. weidevogels), bodemdaling en waterbeheer.

Onderwaterdrainage (al dan niet peilgestuurd) kan zorgen voor vernatting van veengronden waarbij agrarische gebruik mogelijk blijft en de kosten bestaan uit zijn beperkt tot het aanleggen en onderhouden van deze drainage.

Voor het berekenen van de kosten baseren we ons op de studie van Van der Schans en Dijkman (2018). We gaan uit van verhoging van het waterpeil tot 40 tot 50 cm drooglegging op 100 hectare. Hierdoor zal op de grond het huidige gebruik moeilijk(er) worden. We nemen aan dat op de helft van deze gronden onderwaterdrainage wordt aangelegd. De aanleg van onderwaterdrainage kost circa € 1.500,- voor passieve onderwaterdrainage en € 3.000,- voor actieve onderwaterdrainage (drukdrainage) (Van der Schans en Dijkman, 2018). De totale kosten voor de aanleg van onderwaterdrainage op 50% van de 100 ha veengrond (waarvan 25 hectare actief en 25 hectare passief), komen daarmee op € 112.500,-

Bovenstaande is van toepassing op de Friese veenweiden. Daarnaast ligt een belangrijk deel van het weidevogelgebied in Friesland op klei op veen. In deze gebieden lijkt niet zozeer de grondwaterstand het probleem, maar de bodemkwaliteit. Om de waterhuishouding en bodemkwaliteit op deze gronden te verbeteren is toepassing van vaste mest belangrijk. Positief neveneffect hiervan is dat dit bijdraagt aan de voedselvoorziening van de weidevogels. De kosten van

3.1.3

Natuurvriendelijke oevers

Het streefdoel is dat langs minimaal 15% van de slootlengte natuurvriendelijke oevers worden aangelegd. STOWA (2009) hanteert een norm van € 45,- per strekkende meter natuurvriendelijke oever. Uitgaande van 5 km sloot per 100 hectare, betekent dit dat 750 meter sloot met natuurvriendelijke oevers moet worden aangelegd. De kosten bedragen dan ruim € 30.000,-. Extra beheerkosten zijn hierin niet meegerekend.

3.2 Beheerkosten

Naast de hierboven genoemde investeringskosten zijn er kosten voor het beheer van het weidevogelgebied. Deze kosten bestaan uit:

- 20% van het oppervlak wordt uitgesteld maaibeheer toegepast, mag minder worden bemest en is kruidenrijk. Dit heeft een opbrengstdaling tot gevolg. De vergoeding hiervoor vanuit het agrarisch natuurbeheer bedraagt circa € 600,-/ha/jaar.
- opbrengstderving als gevolg van verhoging van het waterpeil. Dit geldt voor dat deel van het areaal waar geen uitgesteld maaibeheer wordt toegepast, maar waar wel het waterpeil is verhoogd, waardoor productiedaling optreedt. Op basis van de HELP-tabellen lijkt de inschatting reëel dat hierdoor een productiederving van circa 20% optreedt t.o.v. de huidige situatie (op basis van HALP-tabellen). Uitgaande van een kVEM-waarde van gras van € 0,17/kVEM heeft deze productiederving een waarde van circa € 300,-/hectare.
- opbrengstderving door aanleg van plas-dras percelen. De vergoeding voor plas-dras percelen ligt rond de € 2.500,-/hectare/jaar.

De totale jaarlijkse beheerkosten voor 100 hectare met 20 hectare uitgesteld maaibeheer, 79 hectare lagere opbrengst en 1 hectare plas-dras bedragen daarmee 20 ha x € 600,- + 79 ha x € 300,- + € 2.500,- = € 38.200,-.

NB. Voor goed weidevogelbeheer heeft daarnaast bemesting met vaste mest de voorkeur boven bemesting met drijfmest. Dit zou een omschakeling naar vaste mest vereisen. De bijkomende kosten die dit met zich meebrengt, vormen geen onderdeel van de weidevogelbeheerpakketten. We proberen een globale schatting te geven welke meerkosten dit met zich meebrengt. Een grotere beschikbaarheid van vaste mest kan op twee manieren worden gerealiseerd:

- Verandering van stalsysteem. Veel melkveebedrijven hebben een stalsysteem met drijfmest. De totale mestproductie in Friesland in 2017 bedroeg 10.667 mln kg (CBS Statline). Hiervan was 176 mln kg vast mest. Dit is slechts 1,7% van de totale mestproductie. Door aanpassing van het stalsysteem (de bouw van bijvoorbeeld een potstal) kan de hoeveelheid vaste mest toenemen. De overstap naar een ander stalsysteem is echter een keuze die een veehouder alleen zal maken als hij of zij daadwerkelijk zelf de meerwaarde van inziet. Weidevogelbeheer kan hier een onderdeel van vormen, maar dit zal onvoldoende stimulans vormen om daadwerkelijk over te schakelen.
- Composteren: bijvoorbeeld natuurmaaisel met drijfmest³. Dit is realistischer, omdat dit geen grote investeringen vergt. Dit vereist wel de beschikbaarheid van natuurmaaisel. Daarnaast is een investering in een composteermachine noodzakelijk. De kosten van compostering zijn afhankelijk van de omvang. Het LBI noemde in 2007 bedragen van € 7,50 per ton bij grootschalige compostering tot € 20,- per ton bij kleinschalige compostering (biokennis, 2007). Als jaarlijks op 20% van het totaal areaal van 100 hectare maximaal 100 kg N per hectare uit compost wordt opgebracht (zie paragraaf 2.2.) dan betekent dit 13 ton compost per hectare (aannemende dat 1 ton compost 7,7 kg N bevat) Als we uitgaan van een prijs van € 15,- per ton, betekent dit een kostenpost van 13 ton x € 15,- x 20 hectare = € 3.900,-.

³ Voor een voorbeeld in de praktijk zie: <https://agrarischwaterbeheer.nl/nieuws/berm-en-slootmaaisel-waardevolle-compost>

3.3 Voorkómen van predatie

Weidevogelbeheerders worden vaak geconfronteerd met predatie van weidevogels. Eieren en kuikens kunnen worden opgegeten door bijvoorbeeld vossen of kraaien. Predatie is in het algemeen niet de belangrijkste oorzaak van de teruggang van weidevogels, maar het versterkt wel het probleem voor de weidevogels en in sommige gebieden is het wel de dominante factor. Om te zorgen dat verschillende roofdieren, met name de vos, niet in het gebied kunnen komen kunnen tijdelijke rasters of schrikdraad worden geplaatst rondom het gebied. Daarnaast kan er gekozen worden voor wildbeheer door jagers. Dit zijn echter geen sluitende oplossingen. Zo bleek uit Engels onderzoek dat als vossen door jagers werden uitgeschakeld dat andere predatoren hun kans grepen. Andere methoden die worden genoemd om predatie te verminderen zijn het verdrijven van predatoren (bijvoorbeeld door bomen te verwijderen en/of waterpeil te verhogen) en het verminderen van verstoring van de vogels, zodat ze minder vaak van het nest (met de kuikens) af hoeven⁴.

De Vogelbescherming geeft aan dat als er voldoende geschikt leefgebied is voor weidevogels en hun kuikens dat dan predatie geen gevaar is voor het voortbestaan van de soort. Werken aan een goed leefgebied blijft dus het primaire doel. Maar regionaal kan predatorenbeheer noodzakelijk zijn.

In het Aanvalsplan Grutto (concept 10 april 2019) worden de volgende maatregelen aanbevolen t.a.v. predatorenbeheer:

- Minimale bebouwing/bebossing (om hoge 'uitkijkposten' van predatoren te beperken)
- Be- c.q. verjaging.

Dit vereist aangepaste regelgeving, ook waar het betreft het voorkomen van verdringing (concurrentie) door ganzen.

⁴ Bron: <https://www.boer-en-vogels.nl/berichten/3.2-De-rol-van-predatoren-in-weidevogelproblemen-.html>

4

Inkomsten voor het biodiversiteitsfonds

Een mogelijke inkomstenbron voor een Fries biodiversiteitsfonds bestaat uit een vrijwillige opslag op zuivelproducten die in de provincie worden verkocht. In dit hoofdstuk schetsen we een overzicht welk budget op deze wijze beschikbaar kan komen.

4.1 Aannames

We gaan ervan uit dat supermarkten in de provincie Fryslân wordt gevraagd of ze mee willen doen aan dit fonds. Supermarkten die dit toezeggen, dragen per verkocht zuivelproduct een bepaald bedrag af aan het fonds. Om te kunnen inschatten wat de opbrengst van een zuivelfonds in Fryslân is, zijn de volgende parameters relevant:

- Het aantal consumenten in Fryslân
- De zuivelconsumptie per persoon
- Het aandeel van de supermarkten en/of de consumenten dat bereid is mee te doen aan het zuivelfonds
- De hoogte van de opslag per zuivelproduct

Aantal consumenten in Fryslân

De Friese bevolking bestaat uit ruim 647.000 personen.

Zuivelconsumptie per persoon

De zuivelconsumptie in Nederland bedraagt in 2019 gemiddeld 78 kg consumptiemelk per jaar, 21,5 kg kaas en 3,1 kg boter (bron: Agrimatie). Het RIVM is verantwoordelijk voor de voedselconsumptiepeilingen. De meest recente peiling betreft de periode 2012-2016. Hieruit komt naar voren dat volwassenen vrijwel evenveel zuivel consumeren als kinderen. Daarnaast blijkt dat in het noorden het meeste zuivel gegeten wordt, en in het westen het minst⁵.

In deze studie gaan we uit van de consumptiecijfers vanuit deze consumptiepeilingen voor Noord-Nederland. We rekenen deze producten om naar benodigde hoeveelheid melk. Zo komen we op een totale consumptie per persoon per jaar van 277 kg melk (verwerkt tot verschillende zuivelproducten). Zie tabel op de volgende pagina.

⁵ Bron: <https://www.wateetnederland.nl/resultaten/voedingsmiddelen/consumptie/zuivelproducten>

Tabel 1. Zuivelconsumptie Noord-Nederland per persoon (bron: Voedselconsumptiepeiling 2012-2016).

Zuivelproduct	Consumptie (kg/jaar)	Melk/kg product (kg)	melk/jaar (kg)
Melk, melkdranken ongefermenteerd	51,7	1	51,7
Karnemelk, melkdranken gefermenteerd	31,5	1	31,5
Zuivelvervangers	1,0	0	0,0
Yoghurt	24,2	1	24,2
Kwark	5,7	3	17,0
Kaas	11,9	10	119,0
Vla, pap, pudding, mousse	9,7	1	9,7
Room, koffiemelk	3,3	1	3,3
Ijs	2,7	1	2,7
Boter	0,7	25	17,3
Zuivel overig	0,7	1	0,7
Totaal			260*

* om dubbel telling te voorkomen, is de boter hier buiten beschouwing gelaten; bij de boterproductie blijft karnemelk over.

Aandeel van de supermarkten en de hoogte van de opslag

Het aandeel van de supermarkten en andere verkooppunten dat bereid is mee te doen aan deze actie zal afhangen van veel factoren, variërend van het enthousiasme waarmee het initiatief provinciebreed wordt ontvangen tot de hoogte van de opslag op de zuivelproducten. Om de variatie hierin weer te geven, gaan we ervan uit dat minimaal 25% van de Friese supermarkten en verkooppunten mee zal doen. Deelname door alle supermarkten en verkooppunten is de bovengrens. Als range voor de opslag gaan we uit van minimaal 1 tot maximaal 5 cent per kg melk.

4.2 Totaal beschikbaar budget

De totale zuivelverkoop bedraagt 260 kg melk x 647.000 personen, ofwel 170 miljoen kg melk. In onderstaande tabel staat aangegeven wat dit betekent voor het totaal beschikbaar budget van het weidevogelfonds.

Tabel 2. Mogelijke range van jaarlijkse opbrengst van opslag op zuivelproducten voor het weidevogelfonds.

Deelname supermarkten	Opslag op zuivel (/kg melk)	TOTAAL
25%	€ 0,01	€ 420.000,-
100%	€ 0,05	€ 8.400.000,-

Het totale beschikbare budget voor het weidevogelfonds bedraagt dus minimaal € 420.000,- en maximaal € 8,4 miljoen uitgaande van een deelname van 25 tot 100% en een opslag van € 0,01 tot € 0,05 per kg melk.

5

Samenvattende conclusie

5.1 Mogelijkheden voor een fonds

Samenvattend komen we tot de volgende kosten per 100 hectare weidevogelbeheer.

Tabel 3. Samenvattend overzicht van kosten van maatregelen inrichting 100 ha weidevogelgebied.

Maatregel	Aannames		Resultaten	
	Vereiste hectares	Kosten per hectare	Eenmalige kosten	Jaarlijkse kosten
Vrijwillige kavelruil	30 ha	€ 500,-	€ 15.000,-	
Waterpeilverhoging – aanleg drainage	50 ha	€ 1.500 tot € 3.000,-	€ 112.500,-	
Waardevermindering grond			PM	
Natuurvriendelijke oevers	750 meter	€ 45,-/meter	€ 30.000,-	
Beheerkosten	20 ha	€ 600,-/ha		€ 12.000,-
Kosten plas-dras	1 ha	€ 2.500,-/ha		€ 2.500,-
Productieverlies door verhoging grondwaterstand	79 ha	€ 300,-/ha		€ 23.700,-
Overschakeling naar vaste mest			PM	€ 3.900,-
Voorkómen van predatie			PM	PM
TOTAAL			€ 157.500,-	€ 42.100,-

* waterpeilverhoging van toepassing in veenweidegebieden, niet in klei-op-veen gebieden

De totale investeringskosten bedragen naar schatting minimaal € 157.500,- per 100 hectare, oftewel (bij een afschrijvingstermijn van 30 jaar en een rente van 4%) minimaal € 8.505,- per jaar. De hoogte van deze schatting is sterk afhankelijk van de gedane aannames t.a.v. (met name) de behoefte tot de aanleg van onderwaterdrainage.

Daarnaast zijn de beheerkosten naar schatting bijna € 45.000,- per jaar.

Als we uitgaan van de conservatieve schatting dat in het eerste jaar het weidevogelfonds € 420.000,- oplevert, geeft dit een eerste indicatie dat dit voldoende startkapitaal is voor het optimaal inrichten van een gebied van enkele honderden hectares. ‘Continuïteit’ is daarbij een punt van aandacht:

agrariërs willen zekerheid voordat ze instappen: “Wie garandeert me dat de subsidie over zes jaar niet wegvalt?” (Aanvalsplan Grutto, 2019). Tegelijkertijd geldt deze behoefte aan lange termijn zekerheid ook vanuit het fonds. Zo is medefinanciering van kavelruil en/of onderwaterdrainage vanuit een biodiversiteitsfonds alleen zinvol als vervolgens garanties worden afgegeven dat de percelen de komende jaren ‘weidevogelvriendelijk’ zullen worden beheerd.

5.2 Nevenaspecten

5.2.1

Samenwerking met andere partijen

In Friesland lopen verschillende initiatieven om goed weidevogelbeheer te stimuleren. Het is belangrijk hier aansluiting bij te zoeken, om zo gezamenlijk te komen tot een optimale inrichting van het weidevogelfonds. Zo hebben de Vogelbescherming (voor Weerribben Zuivel) en zuivelaar De Fryske criteria opgesteld waaraan de bedrijfsvoering moet voldoen om in aanmerking te komen voor een speciaal weidevogellabel. Zie de bijlage voor een overzicht van deze eisen.

Daarnaast is een Aanvalsplan Grutto opgesteld door Winsemius en Henk de Vries (It Fryske Gea) en Hans van der Werf (Friese Milieufederatie). Hierin wordt aangegeven dat goed weidevogelbeheer een andere manier van boeren en beheer vraagt, en dat daar een passen verdienenmodel bij hoort. Mogelijk kan dit biodiversiteitsplan hieraan bijdragen.

5.2.2

Link met klimaatbeleid

De maatregelen die bijdragen aan biodiversiteit en weidevogels zijn ook vanuit ander perspectief zinvol. Waterpeilverhoging in veengebieden is een maatregel die recent veel aandacht krijgt vanwege het klimaatvoordeel. Ook gebruik van vaste mest is vanuit klimaat oogpunt positief. Vaste mest draagt bij aan de opbouw van organische stof (en daarmee C) in de bodem. Daarnaast vormt vaste mest een voedingsbron voor het bodemleven en voor insecten. Het draagt dus bij aan een goede bodemkwaliteit en aan biodiversiteit. Het ligt dan ook voor de hand deze aanpak niet geheel te financieren uit een ‘weidevogel-biodiversiteitsfonds’, maar ook na te gaan of een koppeling kan worden gemaakt met o.a. klimaatdoelen inclusief bijbehorende budgetten.

Op 28 juni j.l. heeft het kabinet het klimaatakkoord gepresenteerd. Hierin staat specifiek benoemd dat vanaf 2021/2023 voor circa 90.000 hectare veenweide een maatregelenmix wordt ingezet bestaande uit o.a. het verhogen van het zomerwaterpeil ten gunste van weidevogels en technieken voor onderwaterdrainage.

5.2.3

Link met het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid

Mogelijk kan ook een link worden gelegd met het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Momenteel wordt gediscussieerd over de invulling van het GLB in de toekomst. Minister Schouten geeft aan het belangrijk te vinden dat het nieuwe GLB (op zijn vroegst vanaf 2022) gericht is op een betere balans tussen landbouw, natuur en leefomgeving en dat het het innovatieve karakter van de Nederlandse landbouw ondersteunt en oog heeft voor het inkomen van de boer (brief Carola Schouten aan Tweede Kamer, 4 juli 2019). Het idee ‘Friese burgers voor Friese boeren’ sluit hier naadloos bij aan.

5.3 Aandachtspunten voor vervolg

In deze paragraaf bespreken we enkele aandachtspunten voor vervolg. Deels zijn deze benoemd tijdens een eerste overleg met betrokken partijen op 10 juli 2019:

- Aansluiten bij andere initiatieven (zoals De Fryske) en andere thema's (zoals klimaat, denk hierbij bijvoorbeeld aan de ontwikkeling van CO₂-credits) lijkt kansrijk.
- Onderscheid tussen verschillende landbouwgebieden is zinvol. Zo is de vraag of waterpeilverhoging daadwerkelijk nodig is voor weidevogelbeheer in de klei-op-veengebieden?
- Is sprake van staatssteun? De EU wil gelijke concurrentievoorwaarden scheppen voor alle ondernemingen op de interne markt. Overheidssteun aan ondernemingen die de concurrentie binnen de EU negatief beïnvloeden, zijn verboden. Naar verwachting is geen sprake van staatssteun als een opslag op zuivel wordt geheven, omdat geen sprake is van *staatsmiddelen*; het budget wordt volledig uit de markt gefinancierd.
- Inbouwen van garanties is essentieel voor het welslagen van het fonds:
 - Vanuit het fonds is er behoefte aan zekerheid dat een investeringsbijdrage ook op de langere termijn bijdraagt aan weidevogel- en biodiversiteitsbeheer.
 - melkveehouders willen zekerheid bij instappen dat de subsidie ook over enkele jaren nog door zal gaan.
- Het project heeft alleen kans van slagen als deelname van de supermarkten gegarandeerd is. Bij de berekening van de potentiële opbrengst van dit fonds gaan we als ondergrens er vanuit dat op minimaal 25% van alle zuivel die in Friesland wordt verkocht, structureel 1 cent toeslag wordt geheven. Uit een eerste overleg met supermarkten blijken er positieve ervaringen te zijn met acties waarbij bijvoorbeeld Weide Weelde centraal stond. Deze acties waren tijdelijk (enkele maanden in het voorjaar) en de consument werd de vrije keuze gelaten al dan niet mee te doen. Dit voldoet echter niet aan de voorwaarde die hierboven wordt genoemd; langjarige zekerheid. Vraag is of de supermarkten open staan voor een structurele opslag op zuivel (dus niet alleen tijdens een 'actieperiode'), waarbij de consument in feite geen 'vrije keuze' heeft. Nadeel van zo'n structurele en 'verplichte' opslag is dat het commitment van de consument minder zal zijn. Te bespreken punten:
 - Hoe kan een structurele opbrengst (met structurele aandacht voor het thema) worden gegarandeerd?
 - Hoe krijgt de bijdrage van de consument vorm? Een verplichte opslag op alle zuivel? Of krijgt de consument de keuze een opslag te betalen? Geldt dit voor een deel van de zuivel (alleen zuivel van Friese grond? Of alleen verse melk?) of alle zuivel in Friese winkels?
 - Worden ook leveranciers betrokken? Hoe?
 - Hoe komt deze opslag uiteindelijk bij de boer terecht?
- Als deelname van de supermarkten is gegarandeerd, kunnen de volgende vervolgstappen worden gezet:
 - Stakeholderanalyse op basis van individuele gesprekken. Welke gebiedspartijen kunnen welke rol spelen? Welke rol zien zij voor zichzelf? Welke andere doelen denken zij op deze wijze te kunnen realiseren?
 - Identificatie van kansrijke gebieden in Friesland. Aan de hand van op te stellen criteria kan worden bepaald in welke gebieden het fonds 'aan de slag' kan. Relevante criteria zijn hierbij o.a. de kenmerken van het gebied zoals besproken in hoofdstuk 2, de bereidheid van melkveehouders in het gebied om mee te werken, de weidevogeldichtheid in het gebied, de beschikbaarheid van gronden in de regio om waar nodig de bedrijfsvoering te extensiveren.
 - Opzetten van een communicatietraject

Bijlagen

Bijlage 1: Bronnen

Aanvalsplan Grutto (concept, 10 april 2019)

Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer, ALNb-2016

Biokennis (bericht februari 2007) #Akkerbouw en Vollegrondsgroente. Composteren van organisch afval. <https://edepot.wur.nl/8333>

Brief Carola Schouten aan Tweede Kamer (4 juli 2019) Geannoteerde agenda Landbouw- en Visserijraad 15 juli 2019

Frits van der Schans, Wim Dijkman (2018) Vernatting veengebieden voor landbouw, klimaat en biodiversiteit. Quick scan. CLM.

Klimaatakkoord. Den Haag, 28 juni 2019.

Melman, Th.C.P., R.Buij, M.Hammers, R.C.M. Verdonschot, M.C. van Riel (2014) Nieuw stelsel agrarisch natuurbeheer. Criteria voor leefgebieden en beheertypen. Alterra

STOWA (2009) Handreiking natuurvriendelijke oevers

Provincie Fryslân (2014) Weidevogelnota 2014 - 2020

Bijlage 2: Criteria weidevogellabels

Criteria die zijn opgesteld door Weerribben Zuivel:

- Minimaal 20% van de percelen zwaar weidevogelbeheer via kruidenrijk grasland en/of vernatting, doorgroeiend naar 33% in vijf jaar. Hierbij geldt een rustperiode tot 15 juni
- Behoud, beheer en indien nodig herstel bestaande landschapselementen inclusief sloten en greppels
- Behoud openheid van het landschap. Hiermee wordt ook rekening gehouden bij de aanplant van bomen en bosschages.
- Een van de opstallen is toegankelijk voor boerenzwaluw en geschikt om te broeden
- Legselbeheer op het gehele bedrijf
- Streekeigen beplanting, minimaal 300 vierkante meter.

Bron: www.weerribbenzuivel.nl

Criteria die zijn opgesteld door De Fryske:

- Goed voor weidevogels: minimaal 10% (en doorgroeiend naar 20% in 5 jaar) van het bedrijf wordt nauwelijks bemest en pas gemaaid na het broedseizoen.
- Minimaal half jaar weidegang voor melkkoeien: dit is langer dan de reguliere weidegang van 120 dage gedurende 6 uur.
- Weidegang voor jongvee (minimaal 3 maanden in de eerste twee jaar).
- 100% gras/‘grass-fed’: geen bijvoeding van snijmais, maar een rantsoen gebaseerd op gras, graskuil en hooi, beperkt aangevuld met krachtvoer en bijproducten zoals bietenperspulp (suikerindustrie).
- Aanvullende voeders komen zoveel mogelijk uit de regio, zoals bietenperspulp. Daarnaast zijn de voer ingrediënten GMO-vrij (volgens criteria Ohne Gentechnik). In de praktijk betekent het dat maiszetmeel en soja niet genetisch gemodificeerd zijn. Van de veehouder wordt daarnaast verwacht dat hij afspraken met de veevoerleverancier maakt dat eventuele soja in het voer niet uit Zuid-Amerika komt en zodoende niet bijdraagt aan ontbossing van tropische regenwouden.
- Groene stroom.
- Transparantie over diergezondheid, kringlopen etc.

Bron: www.defryske.frl

CLM Onderzoek en Advies

Postadres

Postbus 62
4100 AB Culemborg

Bezoekadres

Gutenbergweg 1
4104 BA Culemborg

T 0345 470 700

www.clm.nl